

PAPER DETAILS

TITLE: OSMANLI TOPLUM HAYATINDA STATÜ SAHİBİ BİR KADIN: HACI HAFİZE HANIM

AUTHORS: Serkan POLAT

PAGES: 124-133

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1259591>

OSMANLI TOPLUM HAYATINDA STATÜ SAHİBİ BİR KADIN: HACI HAFİZE HANIM

Serkan POLAT^{1*} +

¹Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

* serkan.polat@bozok.edu.tr

+ORCID: 0000-0003-0637-3345

Öz– Bu çalışma, Bozok sancağı Mutasarrıfı Çapanoğlu Süleyman Bey'in eşi ve aynı zamanda mutasarrıflık görevlerinde bulunmuş Avkatlızâde Mustafa Paşa'nın kızı olan Hacı Hafize Hanım hakkında bilgiler sunmaktadır. Çalışmanın ana kaynaklarından birini, insanların hayat tarzlarını ve servetlerini değerlendirme biçimini göstermesi bakımından kıymetli bilgiler içeren muhalefât defterleri oluşturmaktadır. Yine kişilerin hayır sahibi olduklarına ya da vakıf kurarken ki beklentilerine şahitlik etmesi açısından mühim kaynaklar arasında bulunan vakıf kayıtlarından yararlanılmıştır. Böylece güçlü bir âyanın zevcesi ve bir paşanın kızı olan Hacı Hafize Hanım ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler– Osmanlı Devleti, Muhalefât, Vakıf, Kadın, Hacı Hafize Hanım.

A WOMAN WITH STATUS IN OTTOMAN SOCIAL LIFE: HACI HAFİZE HANIM

Abstract – This article aims to give information about Hacı Hafize Hanım, who was the wife of Çapanoğlu Süleyman Bey, the governor of Bozok Sandjak, and the daughter of Avkatlızâde Mustafa Pasha, who also served as governor in various provinces. One of the main sources of the study is the muhalefât (inheritance) registers which are significant sources as they reveal some valuable and detailed information about people's lifestyles and the way how they spend their fortunes. Another source consulted for the study is the vaqf (foundation) charters which are significant for revealing peculiarities of philanthropists and their expectations while creating a vaqf. By relying on these sources, this article will focus on Hacı Hafize Hanım, the wife of a powerful provincial ruler (ayans) and the daughter of a pasha, and some evaluations on her deeds will be made.

Keywords – Ottoman, Muhalefât (Inheritance Register), Waqf (Foundation), Woman, Hacı Hafize Hanım.

GİRİŞ

Hacı Hafize Hanım, Amasya'nın tanınmış ve nüfuz sahibi ailelerinden Avkatlızâdelere mensuptur (BOA, EV.VKF, 5/8; BOA, C.MF, 152/7573)¹. Doğum tarihi, doğum yeri ve annesi hakkında bilgi yoktur. Bununla birlikte babası Kocaali, Çorum, Kars ve Maraş mutasarrıflıkları da yapmış olan Mustafa Paşa; dedesi ise Mecidözü kazasının tanınmış simalarından Hacı Ali Ağa'dır. İsmi bilinen erkek kardeşleri İsmail, Ali ve bir müddet Çapanoğlu Süleyman Bey'in Kapu Kethüdalığı görevinde bulunan Hacı Süleyman Beyler'dir (BOA, AE.SABH.I, 193/12908; BOA, AE.SOSM.III, 96/7354; BOA, C.AS, 844/36043; BOA, C.DH, 253/12609; BOA, D.BŞM.MHF, 61/9 BOA, MD, No. 184, S. 44, Hk. 106). Hacı Süleyman Bey ayrıca devlete bir süre Başbâkikulu olarak hizmet etmiştir (BOA, HAT, 517/25257).

Avkatlızâdeler, Amasya'nın Mecidözü kazasındandır. Kazanın merkezi niteliğindeki Mecidözü kasabası, Avkat köyü civarındaki iki tepenin düz sırtlarında konumlanmıştır. Kasaba, Hacı Hafize Hanım'ın dedesi Avkatlıoğlu Hacı Ali Ağa'dan ötürü "Hacıköyü" ismiyle de anılmıştır. Kadim bir köy durumundaki Mecidözü'nün imarında ailenin önemli katkısı olmuştur. Nitekim Hacı Ali Ağa, 1140 [1727-1728]'tan itibaren bölgeye yerleşmiş, nüfuzunu tesis etmiş ve 1168 [1754-1755]'den itibaren umum için cami, hamam ve mektep; kendisi içinse bir konak yaptırmıştır. Akabinde Mustafa Paşa ile Hacı Süleyman Bey buradaki yapıları tamir ve yenilerini inşa ettirerek köyün kasaba halini almasını sağlamışlardır (Amasyalı Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, 1328-1330: I, 390, 391). Vefatı sırasında Kocaali mutasarrıflığı görevinde bulunan Mustafa Paşa'nın terekesinin evlatlarına verilme tarihi görevliler tarafından muhalefât defterine 17 Şa'bân 1191 [20 Eylül 1777] olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla Paşa'nın ölümü bu sıralarda vuku bulmuş olmalıdır (BOA, D.BŞM,MHF, 61/9).

1) Hacı Hafize Hanım

Hacı Hafize Hanım, kalburüstü her eşrâf ve hanedan üyesi gibi taşra tarihi içinde mühim bir yer işgal etmektedir. Onu önemli kılan nokta, statü sahibi bir babanın kızı olmasıdır. Fakat bundan da mühimi, Anadolu'nun en önemli ve güçlü âyanları arasında kabul edilen Çapanoğlu Süleyman Bey ile gerçekleştirdiği evliliğidir. Çapanoğlu Süleyman Bey, 1782-1813 yılları arasında Bozok sancağı mutasarrıflığı başta olmak üzere Anadolu'da pek çok bölgenin idaresini mutasarrıflık, mütesellimlik, voyvodalık gibi uygulamalardan yararlanarak uhdesinde bulundurmıştır. Özellikle Sultan III. Selim'in hayata geçirdiği Nizâm-ı Cedîd hareketine desteği ve idaresi altındaki pek çok yerde Nizâm-ı Cedîd ortası kurması onu dönemin en etkili idarecileri arasına dâhil etmiştir. 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Seferi, 1798 Mısır Seferi, 1806-1812 Osmanlı-Rus Seferi gibi muharebelerde lojistik destekleri; iç güvenliği sağlamadaki başarıları ve daha sonra Sultan II. Mahmud döneminde, 1808'de, Sened-i İttifak'ın imzalandığı toplantıya katılması onun önemini göstermesi açısından kayda değer gelişmelerdir².

Çapanoğlu Süleyman Bey'in çevresinde söz sahibi olmasında Osmanlı yönetimiyle kurduğu iyi ilişkilerin rolü bilinmektedir. Devletle bu münasebeti kurmasını ve etkili bir figür olarak ortaya çıkmasını sağlayan gelişmelerden bir diğeri de siyasi evliliklere verdiği değerdir. XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarında

bölgede gücü elinde bulundurmasında söz konusu akrabalık bağlarının etkisi yadsınmaz bir gerçektir. Zira kendi kızı Asiye Hanım'ı Divriği'deki Köse Paşazâde ailesinden Veli Paşa (Sakaoğlu, 1998: 69, 145)³ ile bahsedilen amaç doğrultusunda evlendirmiştir. Böylece Sivas bölgesindeki bu önemli ve güçlü aileyle hısım olmuştur. Kendisinin de Hacı Hafize Hanım ile bu anlayış neticesinde bir evlilik gerçekleştirdiği şüphesizdir.

Öte yandan Hacı Hafize Hanım, Çapanoğlu Süleyman Bey'in vefatının ardından yeniden nikâhlanmıştır. Nitekim kendisine ait muhalefât kaydının son satırında, "Def'a Hacı Hanım'ın Zevci Hasan Paşa" şeklinde başlık açılmış ve burada da bir takım eşyalar kaydedilmiştir (BOA, D.BŞM.MHF.d, No. 13389: 11). Söz konusu ifade, Hacı Hafize Hanım'ın yine, statü sahibi bir Paşa ile evlendiğini göstermektedir. Bu izdivaca konu olan Hasan Paşa'nın kim olduğu, hangi görevde bulunduğu, ne zaman evlendikleri gibi sorulara ise ne yazık ki cevap bulunamamıştır.

2) Hacı Hafize Hanım'ın Tesis Ettiği Vakıf

Sultan II. Mahmud'un Sened-i İttifak sonrası âyanları etkisizleştirme (Mert, 1991: 197; Beydilli, 2003: 353) politikasından Çapanoğulları da nasibini almıştır. Zira Çapanoğlu Süleyman Bey 1813'te vefat ettiğinde ailenin pek çok üyesi gibi⁴ zevcesi Hacı Hafize Hanım da İstanbul'a yerleşmiş/yerleştirilmiştir. Burada, Şehzade Camii yakınlarındaki Muhtesib Karagöz Mahallesi'nde bir konakta ikamet etmeye başlamıştır.

Kocasının ölümünden sonra İstanbul'da yaşamaya başlayan Hacı Hafize Hanım, burada vakıf faaliyetlerinde bulunmuştur (BOA, EV.VKF, 5/8; BOA, C.MF, 152/7573). Vakfiye suretinden anlaşıldığı üzere 10 Receb 1237 [2 Nisan 1822]'de on beş bin kuruş sermayeyle bir para vakfı tesis etmiştir. İstanbul Kadı Mahkemesi sicilinde Hacı Hafize Hanım'ın kurduğu bu vakfa ait vakfiyenin kayda uygun olduğu belirtilmiştir. Bu vesileyle mahkemece, vakfiyenin Küçük Evkâf Muhasebesi Kalemine kaydedilmesi ve Hacı Hafize Hanım'a tevliyet beratı verilmesi arz edilmiştir. Vakfiye şartlarına göre söz konusu on beş bin kuruş, sağlam rehin ve zengin kefil ya da ikisinden biriyle mütevellî vasıtasıyla işletilecekti. Bu işletme neticesinde elde edilecek nakit, uygun yerde akara çevrilecek ve icâre-i vâhîde ile yani kısa süreliğine kira sözleşmesiyle tekrar kiralanaçaktı. Vakıf şartları doğrultusunda söz konusu vakıf, Babüssaâde Ağası'nın nezaretinde olacaktı. Bu nedenle kendisine galleden günlük üç akçe nezaret vazifesi ödenecekti. Günlük elli akçe ise tevliyet vazifesi olarak mütevellîye verilecekti. Vakıf tevliyeti, hayattayken Hacı Hafize Hanım tarafından sürdürülecek ve söz konusu ücreti kendisi alacaktı. Vefatından sonra ise görevi ve ücreti Çapanoğlu Süleyman Bey'in oğlu Hacı Abdülfettah Efendi devralacaktı. Hacı Abdülfettah Efendi'nin vefatından sonra tevliyet onun soyundan gelen erkek evlatlarına geçecek, erkek soyunun kesilmesi halinde erkek evlatlarının kızlarına intikal edecekti. Erkek ve kız evlatlarının soylarının son bulması durumunda ise nihayetinde vakfın işlerini görmeye yetkin biri kadı oyuyla tevliyeti devralacaktı. Diğer taraftan vakıf gallesinden, vazife ücretleri ile diğer masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kalan meblağ vakfa eklenecek ve akara çevrilecekti (BOA, EV.VKF, 5/8; Akgündüz, 2000: 388; Aydın, 2019: 357).

Hayır sahibi Hacı Hafize Hanım, vakfettiği paranın nasıl değerlendirileceğini en ince ayrıntısına kadar belirlemiştir. Bunu yaparken de öncelikle kendi ahiretini düşünmüştür. Zira vakıf şartlarına bakıldığında ilkin, kendisinin hayattayken sık sık hayır

¹ Hacı Hafize Hanım'ın ailesi bu vesikalarda "Hâce Hafize Hanım ibnetü'l-merhûm Avkatlızâde Mustafa Paşa ibn-i Ali Ağa" şeklinde belirtilmiştir.

² Çapanoğlu Süleyman Bey hakkında detaylı bilgi için bkz. Süleyman Duygu, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, İstanbul, 1953; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 150, Nisan 1974, Ankara, 1974; Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara, 1980; Serkan Polat, *Yenilikçi Bir Âyan: Çapanoğlu Süleyman Bey*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017.

³ Veli Paşa ve Köse Paşazâdeler ile ilgili detaylı bilgi için aynı kaynağa bakılabilir.

⁴ İstanbul'daki pek çok kabristanda Çapanoğlu ailesine mensup kişilerin defnedildikleri görülmektedir. Bkz. Hakkı Acun, *Tüm Yönleriyle Çapanoğulları ve Eserleri*, 2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 356-378.

sahibi olarak anılmak istediği, vefatından sonra ise kendisine dua edilmesini arzuladığı görülmektedir. Bu bağlamda ilk başta iki hafız görevlendirilecekti. Bunlar İstanbul Şehzade Camii'nde her gün yarım çiz Kur'an-ı Kerim ile her ay bir hatmin yanı sıra Ramazan ayında müstakil birer hatim okuyacaklardı. Hâsıl olan sevabı ise başta Hz. Peygamber olmak üzere peygamberlerin, evliyanın ve sahabenin ruhlarına hediye edeceklerdi. Ardından Hacı Hafize Hanım'ın akraba ve evlatlarının, vefatı vuku bulmuş ise onun ruhuna bağışlayacaklardı. Karşılığında hafızlara vakıf galleden günlük otuz birer akçe vazife ücreti ödenecekti. İstanbul Ayasofya-i Kebîr (Büyük Ayasofya), Sultan Bayezid-i Velî ve Sultan Selim Han Camiileri'nde aynı görevi yapacak olanlar ise Cuma namazından önce hayır sahiplerini zikrederlerken hayatta oldukça Hacı Hafize Hanım'ı da hayırla anacaklardı. Vefatından sonra ise cami cemaatinin okuduğu Fatiha-i şeriften Hacı Hafize Hanım'ın ruhuna bağışlayacaklardı. Karşılığında vakıf galleden günlük on ikişer akçe vazife ücreti alacaklardı. Yine Hazret-i Ebû Eyyûb el-Ensârî Camii'nde İmam-ı Evvel, Sâni ve Sâlis yani birinci, ikinci ve üçüncü imam olanlar beş vakit namaz sonrasında, türbe karşısındaki pencere önünde mutad hayır duaları sırasında, hayatta oldukça Hacı Hafize Hanım'ı selameti için yâd edeceklerdi. Vefatından sonra ise cami cemaatinin okuduğu Fatiha-i şeriften ruhuna bağışlayacaklardı. Karşılığında her birine yine günlük on ikişerden toplamda otuz altı akçe vazife ücreti ödenecekti (BOA, EV.VKF, 5/8).

Hacı Hafize Hanım, kendi dünyası ve ahreti için söz konusu taleplerinden sonra hayır yapmak için kimi şartlar belirlemiştir. Bu kapsamda ulema ve sulhaden bir kişi Ayasofya-i Kebîr Camii'nde ders verecekti (BOA, C.MF, 152/7573)⁵. Karşılığında ise bu hocaya vakıf galleden günlük yüz yirmi akçe vazife ücreti ödenecekti. Ayrıca İstanbul'da Şeyh Ebû'l-Vefâ Camii bitişiğindeki medrese ve camide yer alan on altı hücrede sakın talebenin her birine vakıf galleden günlük ikişerden toplamda otuz iki ekmeğin satın alınıp verilecekti. Yine galleden on beş akçe vazife ile bir mütedeyyin ve müstakim kişi kâtip ve câbî olacaktı (BOA, EV.VKF, 5/8). Böylece Hacı Hafize Hanım temelde eğitim alanında iki konuya el atmıştır. Birinde Ayasofya-i Kebîr Camii'nde ders verecek bir müderrisin vakıf aracılığıyla ücretinin ödenmesini sağlamış; diğerinde ise medresede eğitim gören talebelerin ekmeğin ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayarak eğitimlerine destek olmaya çalışmıştır.

Hacı Hafize Hanım'ın para vakfının sermayesini malî açıdan gerçekleştirdiği bazı faaliyetler aracılığıyla karşıladığı anlaşılmaktadır. Zira eşi Süleyman Bey vefat ettiğinde Hacı Hafize Hanım, *İskilip kazası niyabet ve nısf-ı bâd-ı hevâ mukataasında* yarım hisseli ve on beş bin kuruş muacceli mukataayı tasarrufunda bulundurmaktaydı (BOA, HAT, 1268/49106-B). Kurduğu vakfın sermayesinde muhtemelen söz konusu mukataadan payına düşen gelir de yer almıştır.

İstanbul'da neler yaptığıyla ilgili daha fazla bilgi bulunmayan Hacı Hafize Hanım, son yıllarını İstanbul'da geçirmiş ve 1824'te vefat etmiştir. Kaderin bir cilvesi olsa gerek cenazesi, eşi Çapanoğlu Süleyman Bey'in gücüne güç katan ve özellikle Nizâm-ı Cedîd hareketinde kader birliği yapması dolayısıyla eşinin iyi ilişkilerde bulunduğu Sultan III. Selim'in yaptırdığı İstanbul Üsküdar'daki Selimiye Camii hazinesine defnedilmiştir (Mezar taşı için bkz. Acun, 2016: 375). Bu süreçte Hacı Hafize Hanım'ın sahip olduğu eşyalar ise Bâb-ı Hümâyûn hazinesinde satılmıştır.

⁵ Söz konusu görevi 19 Muharrem 1238 [6 Ekim 1822] tarihinden başlayarak bir süre Dersîâm Mehmed Efendi ibn-i Abbas yerine getirmiştir. Fakat uzun süre kendisinden haber alınmadığı için görev bu defa yine Ayasofya-i Kebîr Camii'nde tedris-i ulûm-ı müteâvileyle meşgul olan hocalardan Ebubekir Efendi ibn-i Mustafa'ya tevcih edilmiştir.

3) Hacı Hafize Hanım'ın Muhallefâtı

Lügat manası el koyma, zorla ele geçirme; padişah adına el koyma olarak ifade edilen müsader (Parlatır, 2011: 1135)⁶, bir kimsenin eşyalarının devletçe zaptını nitelendirmektedir (Mumcu, 2007: 128)⁷. Varlıklı devlet adamlarının servetlerine, anılan uygulama kapsamında yine devlet adına el konulmuştur. Müsadereye, suçları sabit görülen kimselerin servetlerinin ellerinden alınması suretiyle cezalandırılmaları gayesiyle de başvurulmuştur. Bu açıdan zorbalık ya da usulsüzlükle servet edinen devlet adamları, cezalandırma aracı olarak düşünülebilecek müsaderıyla karşı karşıya kalmışlardır. Sonraki dönemlerde eceliyle vefat eden ya da idamla cezalandırılan görevliler için uygulama sürdürülmüştür (Baysun, 2001: 669-671; Ögün, 2006: 67). XVII. yüzyıldan itibaren askeri, idarî ve ekonomik açıdan devletin karşı karşıya kaldığı buhranlı süreç, müsaderenin yaygınlaşmasında belirleyici olmuştur. Zira artık müsader, padişaha siyâsî güç kazandırmaktan ziyade hazineye gelir sağlamanın aracı haline gelmiştir (Cezar, 1977: 49; Telci, 2007: 147; Ögün, 2006: 67).

Tereke ve metrukât kelimeleriyle aynı anlamda ve müsaderıyla bağlantılı olan muhallefât ise vefat eden kimselerden arta kalan mal ve eşya manasına gelmektedir (Şemseddin Sâmî, 1317: 399; Parlatır, 2011: 1116; Devellioğlu, 2004: 667). Kadı veya muhallefât memurları aracılığıyla bu servetin kaydedildiği defter ise muhallefât defteri ismiyle anılmıştır (Pakalın, 1983: II, 564). Söz konusu defterin tutulmasını gerekli kılan sebeplerin arasında, ölen kimsenin devlet görevlisi olması ve küçük yaşta ya da uzakta bir varisinin bulunması yer almıştır⁸. Bu bağlamda müsadereye karar verilmesinin ardından görevlilerin derhal muhallefâtın yer aldığı bölgeye ulaşmaları beklenmiştir. Ardından terekenin bulunduğu yerlerin tespiti, bunların korunması, eşyaların gizlenmesi veya kaçırılmasının engellenmesi ve detaylı olarak kaydedilmesi gerekmiştir. Söz konusu menkul veya gayrimenkullerin nasıl değerlendirileceğini ise verilecek emir belirlemiştir. Bu nedenle eşyaların satışının istenmesine kadar işlemler durdurularak gelecek haber beklenmiş, bu yönde emir verilmesinden sonra malların *mezada* çıkarılması, tellallar vasıtasıyla duyurulması ve satışının yapılması sağlanmıştır (Cezar, 1977: 46, 47, 54; Telci, 2007: 146). Devlet, bu aşamada değerli bir takım eşyaların satılmadan hazineye intikalini isteyebilmiş ve süreç sonunda müsadere tamamlanmıştır. Ayrıca idamla cezalandırılan görevlilerin serveti müsadere edilse de

⁶ Müsadere ve muhallefât konusunda yapılmış çalışmalar arasında şunlar zikredilebilir: Yavuz Cezar, "Bir Âyanın Muhallefâtı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsadere olayı ve terekenin incelenmesi)", *Belleten*, XLI/161, Ocak 1977, Ankara, 1977; Cahit Telci, "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefât ve Müsâdere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2, İzmir, Aralık 2007; Yunus Özger, "Trabzon Valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın Muhallefâtı", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 2, Bahar, Trabzon, 2007; Özer Küpeli, "Kösem Sultan'a Ait Bir Muhallefât Kaydı", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, I/2, İzmir, Aralık 2015; Gökhan Civelek, "XVII. Yüzyıl Ortalarında Elit Bir Kadının Terekesi: Manastır'lı Aişe Hatun", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 54, Erzurum, Haziran 2015; Özer Küpeli, "IV. Murad'ın Torunu Fatma Hanım Sultan'ın Muhallefâtı", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, II/2, İzmir, Aralık 2016; İsmet Sarıbal, "Pertevniyal Valide Sultan'ın El Konulan Hazinesine Dair Tutulan Bir Defterin Analizi", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, IV/1, İzmir, Temmuz 2018.

⁷ Müsaderenin ilk defa Abbâsî Devleti'nin çöküş yıllarında uygulandığı bilinmektedir. Zira bu dönemde devlet adamları ile âyan ve eşrâfın servetlerine ölümleri neticesinde ya da hayattayken devlete zarar verecek derecede zenginleşmeleri üzerine el konulduğu olmuştur. Anılan uygulamanın Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk dönemlerde de var olduğu tahmin edilmekle birlikte takibi Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) döneminde yapılabilmektedir. Bkz. M. Cavid Baysun, "Müsadere", *MEB İA*, VIII, Eskişehir, 2001, s. 669; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul, 1983, s. 624, 625; Telci, "Muhallefât ve Müsâdere", s. 146.

⁸ Muhallefât defterlerindeki kayıtlar vasıtasıyla tereke sahibinin eş ve çocuk sayısı, kullandığı eşyaları, giydiği elbiseleri ve hangi işlerle iştigal ettiği gibi çeşitli verilerle ulaşılabilmektedir. Bkz. Lajos Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi", Çev. M. Tayyib Gökbelgin, *Belleten*, XLIII/170, Nisan 1979, Ankara, 1979, s. 459, 460; Ömer Barkan, "Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/5-6, Ankara, 1966, s. 2; Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Belleten*, LIV/211, Aralık 1990, Ankara, 1990, s. 945-951.

eş ve çocuk gibi mirasçılarının eşyaları uygulamadan muaf tutulmuştur (Mumcu, 2007: 135, 138). Böylece ailenin mağdur edilmemesine önem verilmiştir.

Hacı Hafize Hanım'ın estetik anlayışı ve kullandığı eşyaların niteliği hakkında bilgi veren yegâne kaynak, terekesinin satışı sürecinde tutulan muhalefât defteri olmuştur. 17x50 ebadında, ciltli ve ebrulu olan defter, Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefat Defterleri kataloğunda 13389 numarasıyla kayıtlıdır. Defterde sadece Hacı Hafize Hanım'a ait kayıtlar bulunmamaktadır. Zira anılan defterin sadece 6. ve 11. sayfaları arası Hacı Hafize Hanım ile ilgilidir (BOA, D.BŞM.MHF.d, No. 13389: 6-11)⁹.

Söz konusu defter vasıtasıyla Hacı Hafize Hanım'ın muhalefâtını oluşturan eşyaların mütevacı olduğu görülmektedir. Burada hemen belirtmek gerekir ki defterde kayıtlı eşyalar, Hacı Hafize Hanım'ın yükte hafif pahada ağır ziynetleri değildir. Daha çok ev eşyaları ve kıyafetlerden müteşekkildir. Bu açıdan Hacı Hafize Hanım'ın mal varlığı, kendisinin ki gibi eşyaları devlet tarafından kayıt altına alınan kayınpederi Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın muhalefâtıyla kıyaslanabilir. Buna göre Hacı Hafize Hanım'ın deftere eklenen varlığı, Ahmed Paşa'nın muhalefâtına nispetle oldukça zayıf kabul edilebilir. Zira Ahmed Paşa'nın tespit edilen eşyaları arasında çok sayıda kıymetli taş ve madenden yapılmış ürün bulunmaktaydı. Bu bakımdan gelininkine oranla da epey zengindi (BOA, D.BŞM.MHF.d, No. 12682: 2, 3; BOA, D.BŞM.MHF.d, No. 13389: 6-11)¹⁰.

Hacı Hafize Hanım'a ait muhalefât defterine bakıldığında onun geneli kürk, kumaş, ev mefruşatı, mutfak araç gereçleri gibi günlük hayatta kullanılan birbirinden farklı eşyaya sahip olduğu görülmüştür. Bu bakımdan bahsedildiği üzere söz konusu malzemeler arasında kıymetli taşlar ya da madenlerle yapılmış takılar olarak nitelendirilebilecek türde menkul bulunmamıştır. Hacı Hafize Hanım'a ait bu eşyaların satışı, aralıklarla gerçekleşen altı günlük bir süreçte tamamlanabilmiştir. 2 Ağustos 1825'te başlayan satış, 7 Ağustos, 9 Ağustos, 14 Ağustos, 17 Ağustos ve 5 Ekim'de gerçekleştirilen işlemlerle nihayete erdirilmiştir. Defteri önemli kılan hususlardan biri de eşyaları satın alan kişilerin belirtilmesi olmuştur. Buradaki isimlere bakıldığında bunların birçoğunun devlet görevlisi olduğu görülmüştür (BOA, D.BŞM.MHF.d, No. 13389: 6-11).

Tablo 1: Hacı Hafize Hanım'a Ait Eşyaları Satın Alanlar İle Bunların Satın Aldıkları Eşyaların Kuruş ve Yüzdelik Olarak Değeri (BOA, D.BŞM.MHF.d, No. 13389: 6-11),.

Eşya Satın Alan Kimseler	Satın Aldıkları Eşyanın Toplam Değeri (Kuruş)	Satın Aldıkları Eşyanın Yüzdelik Değeri
Abdi Efendi	53	% 0,143
Ağah Efendi Damad[ı] Mahmud Bey	2.626	% 0,007
Ahmed Bey Emin-i Nüzl-i Sakız	13.323	% 0,036
Arif Ağa Çukadar-ı Bâb-ı Kapudan	5.500	% 0,015
Aziz Efendi	670	% 1,814
Bostanî İbrahim Bayrakdar	50	% 0,135
Bostanî Koltukçu Selim	120	% 0,325
Bostanî Seyyid Ahmed	310	% 0,839
Bostanî Seyyid Hacı Ali	371	% 1,004
Bostanî Şahab	145	% 0,393

⁹ Katalog tarihi 21 Safer 1241 [5 Ekim 1825] olarak verilmiştir. Bu, Hacı Hafize Hanım'ın eşyalarına ait son kaydın tarihidir. Bu bağlamda defterde Hacı Hafize Hanım'a ait kaydın başlangıç tarihi 17 Zî'l-hicce 1240 [2 Ağustos 1825]'tir.

¹⁰ Ayrıca Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın muhalefâtı için bkz. Serkan Polat, "Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın Muhalefâtı", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl. 8, S. XXIV, İzmir, Aralık 2015, ss. 85-120.

Bostanî Şerif	186	% 0,503
Emin Efendi Halife-i Mektubî	900	% 2,436
Gümrükçü Efendi	181	% 0,490
Haftân Ağası	774	% 2,095
Halife-i Sergi	26	% 0,070
Halife-i Zimmet	1.341	% 0,004
Hidayet Ağa	731	% 1,979
İstanbul Ağası	4.801	% 0,013
Kaplanoğlu	1.700	% 0,005
Kasapbaşı	5.470	% 0,015
Kâtip Efendi	197	% 0,533
Kethüda-yı Rü'esâ	1.756	% 0,005
Lütfullah Efendi ¹¹	2.420	% 0,007
Lütfullah Efendi Emin-i Bina	15.200	% 0,041
Lütfullah Kapu Çukadarı	8.730	% 0,024
Malikâne Halifesi	103	% 0,279
Maltalı ... (?) Veli	160	% 0,433
Manastırlı Kerim Bey	47.120	% 0,128
Mehmed Koltukçu-yı Eski	150	% 0,406
Menarî İsmail	560	% 1,516
Mi'mâr Ağa	20.221	% 0,055
Mühürdar Efendi	191	% 0,517
Necib Efendi	1.217	% 0,003
Said Ağa	1.050	% 0,003
Sergulâm ¹²	706	% 1,911
Sergulâm-ı Bâkî	37	% 0,100
Sergulâm-ı Cizye	1.191	% 0,003
Servezzân	28.646,5	% 77,545
Satılmayıp Muhafaza Edilen Eşyalar	1.540,5	% 4,17
TOPLAM	170.474	% 100

Neticede deftere, altı ana başlık altında tasnif edilebilecek toplamda üç yüz elli kalemden müteşekkil 170.474 kuruşluk eşya yazılmıştır. Anılan defter, daha iyi değerlendirilebilmesi açısından şu şekilde tasnife tabi tutulmuştur (BOA, D.BŞM.MHF.d, No. 13389: 6-11):

A) Köle

Varlıklı kimselerin, ev işleri başta olmak üzere çeşitli hizmetlerini gördürmeleri amacıyla yanlarında yardımcı bulundurdıkları bilinmektedir. Hacı Hafize Hanım da ev işlerinde kendisine yardım etmesi için bir zenci cariyeye sahip olmuştur. Deftere kaydedilen bu cariyeye için 2.100 kuruş değer biçilmiştir. Daha sonra rakamda indirimle gidilmiş ve söz konusu cariyeye, 1.800 kuruş İstanbul Ağası'na satılmıştır. Anılan miktar, muhalefâtın %1,06'sını oluşturmıştır.

B) Kürkler

Hacı Hafize Hanım, hem statü göstergesi hem de ihtiyaç malzemesi şeklinde nitelendirilebilecek, sayıca fazla ve çeşitli malzemelerden yapılmış kürk giymiştir. Söz konusu kürkler tilki, kâkum, samur, vaşak gibi hayvanlardan imal edilmiştir. Geneli cübbe, elma, kocuk, nîmten, nâfe, servi gibi çeşitlerden oluşmuştur. Bunlar çuka, gezi, sevâ'î, şâl ve yanak gibi kumaşlarla kaplanmıştır. Kaplamalarında ise al, mor, pembe, sarı, tırşe ve turuncu renkler kullanılmıştır. Yine canfes, çuka ve üstüfe gibi kumaşların üzerine işlemeli yapılan cübbe ve kürkleri de yer almıştır. Bunların bir kısmı kın şeritli ve pullu olarak kaydedilmiştir. Aynı zamanda pesend gibi işlemeli yapılanlara da rastlanılmıştır. Böylece toplam kırk dokuz kürke 39.186,5 kuruş değer biçilmiş ve bunlar muhalefâtın %22,99'unu teşkil etmiştir.

C) Giyim Eşyaları

Hacı Hafize Hanım'ın kürk dışında, gündelik hayatta kullandığı çeşitli kıyafetleri muhalefât defterinin bir diğer kalemini meydana

¹¹ Muhalefât defterinde Lütfullah Efendi'nin unvanı belirtilmeden sadece ismi yazılmıştır. Bu kişinin Emin-i Bina ya da Kapı Çukadarı görevlerini icra eden Lütfullah Efendiler'den biri olma ihtimali bulunmakla birlikte netleştirilemediği için tarafımızdan ayrı bir kişi şeklinde ele alınmıştır.

¹² Muhalefât defterinde sadece Sergulâm yazıldığı ve hangisi olduğu belirtilmediği için tarafımızdan ayrı bir kişi şeklinde değerlendirilmiştir.

getirmiştir. Giyim eşyalarının arasında yer alan entarilerin sayıca fazla olduğu anlaşılmıştır. Doksan entarinin biri hurdevatı, beşi içlik, biri bir adet cübbe, biri dört adet çevre, biri bir adet bohça, biri ise yelek ve donla birlikte deftere eklenmiştir. Bunlar sevâ'î, Halebî, zerli taraklı, Selîmiye, üstüfe, basma, elvan, işleme, yanak, kılâbdanlı ve pullu gibi farklı şekillerde yapılmıştır.

Entarilerin dışında yüz seksen iki yemenisinin olduğu belirlenmiştir. Bunların bir kısmı elvan şeklinde nitelendirilmiş; biri kese, ikisi ise dört bohçayla kaydedilmiştir. Yemeninin dışındaki yeşil ve mor renkli üç feracesi çuka ve mandallı olarak ifade edilmiştir. Yine çuka, sevâ'î ve basmadan üç hırkası; biri bir adet içlikle eklenen elvan, sevâ'î ve canfesten sarı renklilere de sahip on üç şalvarı defterde yer bulmuştur.

Hacı Hafize Hanım'ın bir peçesi ve seccadeyle yazılan bir destarı muhaleffât defterinin sayıca az eşya türleri arasında yer almıştır. Öte yandan hayattayken ikisi kutnî şeklinde, ikisi ise şalvar ve entariyle kaydedilen dört içlik giymiştir. İç giyim eşyası nev'inde sekiz uçkuru ve uçkurluk bez parçası dikkat çekmiştir. Uçkurluk bez parçası, iki adet don gömlekle kaydedilmiştir. Aynı şekilde iç giyimi olarak on gömlek ve bir miktar don deftere yazılmıştır. Hacı Hafize Hanım'ın 32.295 kuruş kıymet biçilen bu eşyaları, muhaleffâtın %18,95'ini oluşturmuştur.

D) Mutfak Araç Gereçleri

Hacı Hafize Hanım'ın konağında kullandığı mutfak eşyaları, muhaleffât defterinin önemli parçaları arasında yer almıştır. Bu gruba giren eşyalar her evde bulunan, gerek yemek pişirilmesi gerekse de pişirilen yemeklerin sunulmasında istifade edilen çeşitli türde ve sayıda araç gereçlerden oluşmuştur. XIX. yüzyılda artık konaklarda yaygın bir şekilde yer tuttuğu bilinen kaşıklara Hacı Hafize Hanım'ın konağında da rastlanılmıştır. Bu bağlamda som olarak nitelendirilen yedi kaşığın kullanıldığı hanede on iki abanos, yirmi beş elvân ve bir Selcanî(?) kaşık yer almıştır. Söz konusu son kaşık, bir arusek kutu ve iki makasla birlikte kaydedilmiştir.

Muhaleffât defterinde tespit edilen kimi eşyalar vasıtasıyla Hacı Hafize Hanım'ın kahve tükettiği anlaşılmaktadır. Zira konağında hem kendisi hem de misafirleri için bir miktar kahvesi ile kahve takımı hazır bulundurulmuştur. Bu bağlamda toplamda yirmi fincanı ve bu fincanları içine koyduğu otuz üç zarfı yer almıştır. Fincanların ve zarfların bazıları tombak, bazıları maden, bazıları ise eski olarak nitelendirilmiştir. Bir kısım fincan, zarfıyla kaydedilmiştir. Bu bağlamda zarfların biri fincanıyla birlikte olarak minâkârî altından, biri minâlî elmaslı altından, üçü ise altından imal edilmiştir. Bunların arasında boyut bakımından küçükler de yer almıştır. Ayrıca üç kahve ibriği ile kahve püşidesi şeklinde nitelendirilen, al şal üzerine yapılmış bir kahve örtüsü ve kahve makraması olarak belirtilen bir bezi defterdeki eşyalar arasında bulunmuştur.

Sini, bardak, tas, tabak, kavanoz ve kâse gibi mutfak eşyaları defterdeki bir diğer eşya grubunu ihtiva etmiştir. Nitekim on pirinç, beş bakır ve beş malzemesi belirtilmeyen toplam yirmi küçük ve orta boy sini defterde göze çarpan ürünler arasında yer almıştır. Bunlardan üçü bakır tabak arasına yazılmıştır. Yedi billur bardağı, bu bardaklara ait üç tabağı; biri pirinçten yapılan ve hurdevatıyla birlikte kaydedilen, beşi ise tabak ve sini içerisine eklenerek belirtilen altı tası satışa çıkarılan ürünlerden olmuştur. Yine hanesindeki on dokuz tabağın on yedisi bakırdan, ikisi madenden yapılmıştır. Bunlar tas ve siniyle birlikte kaydedilmiştir. Bir miktar olarak belirtilen mahlût beyaz tabak ile yine bir miktar olarak belirtilen kâse ve tabak da bu grupta yer almıştır. Bir meksûre kavanozu, biri billûrdan yapılmış dört kâsesi, iki sakson tuzluğu, bir ibriği ve bir şerbet güğümü deftere eklenen diğer malzemeleri oluşturmuştur. 312,5 kıyye ve bir miktardan ibaret evânî-i nuhâs

adıyla kaydedilen bakır kap-kacak mutfak eşyaları arasında yer bulmuştur. Bir miktar da harîr harcı(?) olduğu anlaşılmıştır. Tamamına 7.062,5 kuruş değer biçilen bu eşyalar, muhaleffâtta %4,14 oranında yer tutmuştur.

E) Ev Mefruşatı ve Kumaşlar

Hacı Hafize Hanım'ın ev döşemesi ve yatak odasında kullanılan malzemeler bakımından hayli zengin eşyası olduğu anlaşılmıştır. Bunların büyük kısmını yastık, yorgan, döşek, çarşaf gibi malzemeler teşkil etmiştir. Söz konusu eşyaların bir kısmını iki yüz altmış bir yastık oluşturmuştur. Bunların bir bölümü yüz, baş ve koltuk yastığı şeklinde sınıflandırılmış, Yemenî olarak nitelendirilen ve eskimişleri de yer almıştır. Yastıkların çoğunun içi keten ve kendir lifleriyle doldurulmuştur. Bu tipteki yüz altmış yedi yastık çatma, ihram, çit ve işleme yastık kategorisinde bulunmuştur. Bir kısmı atlas üzerine işlenen yastıkların mavi renklileri de deftere eklenmiştir. Ayrıca altmış ikisinin Kıbrıs işi olduğu tespit edilmiştir. Toplam on dört yastık yüzünden on biri Uşak işi, üçü ise işleme olarak kaydedilmiştir.

Hacı Hafize Hanım'ın yastıkların dışında, bir kısmı işlemeli yüz iki yorganı kayıt altına alınmıştır. Bunların arasında atlas üzerine ya da canfes işlemeliler özellikle belirtilmiştir. Yorganlarda basma, Sakızî, sevâ'î, elvân ve çit kumaş türleri kullanılmıştır. Bir kısmı küçük olarak nitelendirilmiştir. Yorganların bazıları şilte ve yastıkla birlikte kaydedilmiştir. Yine yirmi yorgan yüzünün bir kısmının Yemenî olduğu görülmüştür. Döşekler ve döşek yüzleri de defterin önemli parçaları arasında yer almıştır. Hacı Hafize Hanım'ın kutnî, elvan ve ihram şeklinde tasnif edilen on altı döşegi deftere eklenmiştir. Ayrıca yedi çarşaf, bir çöme çarşaf ile döşek yüzü, çarşaf yüzü, yorgan yüzü şeklinde belirtilen ve bir kısmı Yemenî olan otuz yüz bu grup arasına kaydedilmiştir.

Hacı Hafize Hanım konağında, farklı türde altmış altı şilte bulundurmıştır. Bunların içi pamuk, yün, yapağı, ıtır, elvan bağ gibi malzemelerle doldurulmuştur. Bir kısmının çit ve küçük olduğuna işaret edilmiştir. Yastıkla birlikte kaydedilenler de yer almıştır. Şiltenin dışında on yedi minderi bulunduğu görülmüştür. Bunların biri çit ve dördü koltuk minderi olarak sınıflandırılmıştır. Bir cibinlik, bir top dülbend, biri atlatan ve biri kutnî olmak üzere zar ile on bir kapı perdesi satışa çıkarılan diğer eşyaların arasına eklenmiştir. Kapı perdelerinin bir kısmı işleme ve bir kısmı çuka olarak nitelendirilmiştir. Adedi belirtilmeyen bir perde, kilim hurdevatıyla birlikte kaydedilmiştir. On iki püşidesinden dördü beyaz renkli yapılmış ve perdeyle birlikte yazılmıştır. Sekizi ise çit püşidesi şeklinde nitelendirilmiştir.

Hacı Hafize Hanım, konağının yer döşemesinde kıymetçe değerli kilim ve halılar kullanmıştır. Zira keçeyle birlikte Türkmen kilimlerinin de bulunduğu yirmi üç kilimi konağının yerlerini süslemiştir. Bunlardan biri büyük boy kilimken, üç kilim parçası ve bir halı kilim olarak kaydedilenler diğer yer sergilerini oluşturmuştur. Yine üç halısından biri Acem işiyken, bir Uşak işi keçesi de kayıt altına alınmıştır.

Sahip olduğu on iki seccadesinden bir kısmı eski, beyaz ve işlemeli olarak nitelendirilmiştir. Bir seccade hurdevatı, bir seccade ise destâr ile birlikte kaydedilmiştir. Bir kısmı işlemeli otuz yedi makadın çuka, şilte, çit, Kıbrıs işi gibi niteliklere sahip olduğu; bazılarının hurdevatıyla yazıldığı; eskimiş ve beyaz renklerinin bulunduğu görülmüştür. İkisi ise parça makad şeklinde ifade edilmiştir. Yemek yerken serilen altı sofrası basma, çuka ve pul işleme olarak yazılmıştır. Bunların biri peşkirle birlikte kaydedilmiş, fakat adedi belirtilmemiştir. Bir kısmı Bağdad yapımı, bir kısmı basma olan on beş havlu türünde peşkiri defterdeki ürünlerin arasında bulunmuştur. El bezi niteliğindeki yirmi iki makrama bezi;

dört futası; beyaz renkte iki kesesi; iki elvan çukası; bir kısmı elvan ve eski, birinin rengi beyaz ve Cezayirî şeklinde belirtilen dokuz ihrâmı kayıt altına alınan diğer eşyalardan olmuştur. Otuz üç bohçasının bir kısmı hurdevatıyla birlikte yazılmış, bir kısmı elvan, bir kısmı çit olarak ifade edilmiştir. Sahip olduğu yirmi şalın rızâ'î, fermâyış, fermâyış kenarlı, altıparmak, donluk, çiçekli, çubuklu, sarılı, gözlü sarılı marılı olduğu anlaşılmıştır. Bunlar yeşil ve beyaz renkten yapılmıştır. Diğer taraftan ikisi yorgan, üçü yüzle birlikte kaydedilen beş ezrak(?) ve iki top bezi ile on mavi bezi mevcut olmuştur. 81.747,5 kuruş değer biçilen söz konusu eşyalar, muhaleffâtta %47,95 oranında yer tutmuştur.

F) Diğer Eşyaları

Hacı Hafize Hanım'ın hanesinde bir Kur'an-ı Kerim ve bir guguklu saat yer almıştır. Bunların dışında bir gümüş mührü ile bir incili gümüşü bulunmuştur. Bir tanesi çekme dürbün olarak belirtilen iki dürbün, muhafaza kutularıyla birlikte üç gözlük, bir tirşe yelpaze, büyük ve küçük boylarda on dört makas, bir yeşim harçlı tespih, tütün çubuğunun başına takılan altı minâ toplu kehribar imame yani ağızlık defterdeki eşyalar arasında yer bulmuştur.

Hacı Hafize Hanım'ın bir gümüş muhafaza kutulu panzehir ile bir enfiye kutusuna sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca bir kısmı bakır, bir tanesi dökme pirinçten ve yanında tahtası bulunan yedi mangalı kayıt altına alınmıştır. Mangalda kullanılan ve güzel koku yayan yirmi dört amber ile tütsü olarak kabul edilen bir miktar öd deftere eklenmiştir. Biri içine söz konusu tütsülerin konulduğu buhur sandık olmak üzere iki sandık da anılan deftere kaydedilmiştir.

Hacı Hafize Hanım'ın abdest alırken faydalandığı dört abdest leğeninin yanı sıra bir ibriğiyle birlikte pirinç leğeni, yedi ibriğiyle birlikte bakır leğeni, bir güğümü, bir kazanı, bir kısmı bakırdan üç maşrapası ve bir mercanlı süzğüsü satışa çıkarılmıştır. Ayrıca iki hamam takımı ile bir hamam taşı defterdeki malzemeler arasında yer almıştır.

Hacı Hafize Hanım konağını aydınlatmak için küçük ve büyük dokuz şamdandan istifade etmiştir. Bunların yanı sıra biri yanında iskemlesiyle birlikte yazılan dört çekmecesini bulunmuştur. Hind ve Mora işi çekmecelerden Mora yapımı, küçük boyda imal edilmiştir. Bir ecza çekmecesini ve bir gümüşlü çekmece satışa çıkarılmıştır. Tüm bunların yanı sıra hurdevat şeklinde kaydedilen önemsiz eşyaları da deftere eklenmiştir. Beş ayrı kayıt şeklinde tutulan bu eşyaların miktarı belirtilmemiştir.

Hacı Hafize Hanım muhaleffât defterine kaydedilen, fakat niteliği belirlenemeyen bir kısım eşyaya daha sahip olmuştur. "Mavi elvan" ismiyle belirtilen yirmi üç eşya bu grupta yer almış ve bunların on beşi sofa ve makramayla birlikte yazılmıştır. Adedi belirtilmeden "mavi ve makrama ve pul ve tepe başı parçası" şeklinde kaydedilen bir eşya daha mevcut olmuştur. "Tel işleme mavi" ifadesiyle nitelendirilen üç eşya ve hurdevatıyla birlikte yazılıp bir miktar olarak kayda giren "cürüb" da bu parçalar arasında bulunmuştur. 8.382,5 kuruş değer biçilen söz konusu eşyalar, muhaleffâtta %4,91 oranında yer tutmuştur.

SONUÇ

Osmanlı tarihi araştırmalarında önemli bir yeri olan muhaleffât defterleriyle ilgili çalışmalarda genellikle ya erkek devlet adamlarının ve ileri gelenlerinin ya da hanedan mensubu kadınların konu edildiği görülmektedir. Hazırlanan bu çalışmada ise hanedan üyesi olmamakla birlikte Çapanoğlu Süleyman Bey gibi önemli bir âyanın eşi, aynı zamanda bir paşanın da kızı olan Hacı Hafize Hanım'ın muhaleffâtı incelenmiş, onun yaşam tarzı ve hayır işleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Böylece saray dışından birinin hayatı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Hacı Hafize Hanım'ın muhaleffât defterini giyim ve ev eşyalarının oluşturduğu tespit edilmiştir. Bunların arasında kıymetleriyle statü göstergesi kürklerin çeşitliliği dikkat çekmiştir. Toplumsal hayatta önemli yer işgal eden ve hayır hasenat hususunda girişimleri olan Hacı Hafize Hanım'ın terekkesinin içinde yükte hafif pahada ağır eşyaların bulunmaması pek de normal durmamaktadır. Nitekim muhaleffât konusunda yapılmış pek çok örnekte görüleceği üzere toplumsal anlamda önemli mevkideki kişilerin defterlerinde kıymetli ziynet eşyalarının yer alması sıradanlaşmıştır. Zira bu gibi kişiler servetlerini değerlendirirken, adeta statülerinin göstergesi olan ve toplumdaki yerlerine işaret eden unvanlarına uygun giyim eşyalarına ve menkullere sahip olmuşlardır. Bu bakımdan söz konusu defterde değinilen menkullerin bulunmaması, Hacı Hafize Hanım'ın bu tür eşyalarına devletin ulaşamadığı ve bunların akrabaları tarafından gizlendiği ihtimallerini akla getirmiştir. Diğer taraftan Hacı Hafize Hanım'ın satışa çıkarılan mevcut eşyalarını yine statü sahibi İstanbul'daki devlet görevlilerinin aldığı görülmüştür.

Araştırmada dikkat çeken hususlardan biri de tesis edilmiş olan para vakfıdır. Bilindiği üzere XVI. yüzyılda fıkha uygunluğu uzun süre tartışılan para vakıflarının, aradan geçen yaklaşık üç asır sonra artık cevazının tartışılmaması ve "Hacı" sıfatını taşıyan bir âyan eşi ve paşa kızının da bu tür bir vakıf kurması dikkat çekicidir. Böylece inşa edilen geleneğin artık yerleşmiş olduğu anlaşılmıştır.

Hacı Hafize Hanım kurmuş olduğu para vakfı vasıtasıyla bazı hayır faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu doğrultuda hem bir müderrisin yevmiesini ödemiş hem de bazı talebelerin iâşe ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamıştır. Hacı Hafize Hanım'ın ölümünden sonra çeşitli camilerde adına dua okunmasını temin etmesi ise onun dindar bir kimliğe sahip olduğunun göstergeleri arasında bulunmuştur.

KAYNAKÇA

1) Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emîri Abdülhamid I (AE.SABH.I), 193/12908

Ali Emîri Osman III (AE.SOSM.III), 96/7354

Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefât Halifeliği (D.BŞM.MHF), 61/9

Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefât Defterleri (D.BŞM.MHF.d), Defter No. 12682; D.BŞM.MHF.d, 13389.

Cevdet Askeriye (C.AS), 844/36043

Cevdet Dahiliye (C.DH), 253/12609

Cevdet Maarif (C.MF), 152/7573

Evkaf Vakfiyeler Evrakı (EV.VKF), 5/8

Hatt-ı Hümayun (HAT), 1268/49106-B; HAT, 517/25257

Mühimme Defterleri (MD), Defter No. 184

2) Kaynak Eserler

Amasyalı Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin (1328-1330), *Amasya Tarihi*, C. I, (Hikmet) Matbaa-i İslâmiyesi, İstanbul.

Aydın, M. A. (Proje Yönetmeni) (2019), *İstanbul Mahkemesi 137 Numaralı Sicil (H.1236-1238/M.1821-1822)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul.

Şemseddin Sâmî (1317), *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul.

3) Araştırma Eserleri

Acun, H. (2016), *Tüm Yönleriyle Çapanoğulları ve Eserleri*, TBMM Milli Saraylar Yayını, 2.Baskı, İstanbul.

Akgündüz, A. (2000), “İcâre-i Vâhîde”, *DİA*, XXI, İstanbul, 388-389.

Barkan, Ö. (1966), “Edirne Askerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, III/5-6, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1-479.

Baysun, M. C. (2001), “Musadere”, *MEB İA*, VIII, Eskişehir, 669-673.

Beydilli, K. (2003), “Mahmud II”, *DİA*, XXVII, Ankara, 352-357.

Cezar, Y. (1977), “Bir Âyanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Musadere olayı ve terekenin incelenmesi)”, *Belleten*, XLI/161, Ocak 1977, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 41-78.

Civelek, G. (2015), “XVII. Yüzyıl Ortalarında Elit Bir Kadının Terekesi: Manastır’lı Aîşe Hatun”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 54, Erzurum, Haziran, 241-260.

Demirel, Ö. (1990), “1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, *Belleten*, LIV/211, Aralık 1990, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 945-961.

Devellioğlu, F. (2004), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 21. Baskı, Ankara.

Duygu, S. (1953), *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, Sayar Matbaası, İstanbul.

Fekete, L. (1979), “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi”, Çev. M. Tayyib Gökbilgin, *Belleten*, XLIII/170, Nisan 1979, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 457-480.

Küpeli, Ö. (2016), “IV. Murad’ın Torunu Fatma Hanım Sultan’ın Muhallefatı”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, II/2, İzmir, Aralık, 163-175.

Küpeli, Ö. (2015), “Kösem Sultan’a Ait Bir Muhallefat Kaydı”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, I/2, İzmir, Aralık, 131-143.

Mert, Ö. (1991), “Âyan”, *DİA*, IV, İstanbul, 195-198.

Mert, Ö. (1980), *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Mumcu, A. (2007), *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Öğün, T. (2006), “Müsâdere”, *DİA*, XXXII, İstanbul, ss. 67-68.

Özger, Y. (2007), “Trabzon Valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa’nın Muhallefatı”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 2, Bahar, Trabzon, 93-123.

Pakalın, M. Z. (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Parlatır, İ. (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, 3. Baskı, Ankara.

Polat, S. (2015), “Çapanoğlu Ahmed Paşa’nın Muhallefatı”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl. 8, S. XXIV, İzmir, Aralık, 85-120.

Polat, S. (2017), *Yenilikçi Bir Âyan: Çapanoğlu Süleyman Bey*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

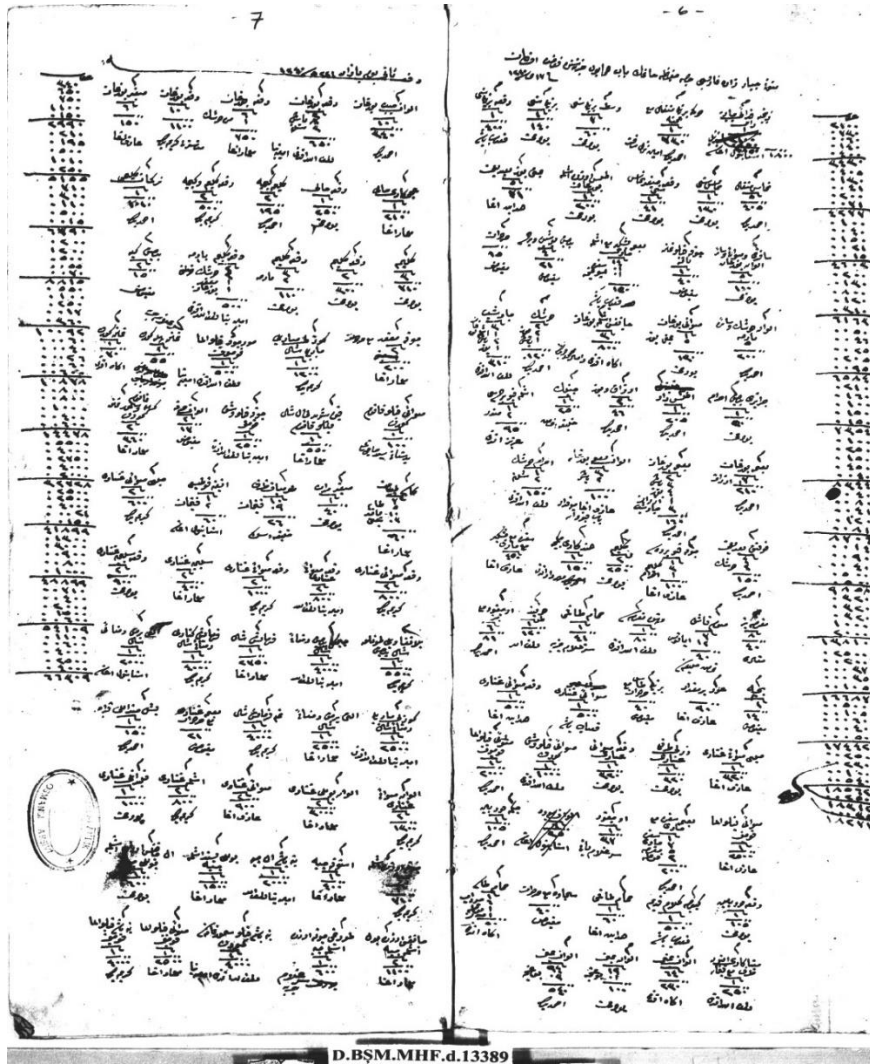
Sakaoğlu, N. (1998), *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

Sarıbal, İ. (2018), “Pertevniyal Valide Sultan’ın El Konulan Hazinesine Dair Tutulan Bir Defterin Analizi”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, IV/1, İzmir, Temmuz, 131-154.

Telci, C. (2007), “Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2, İzmir, Aralık, 145-166.

Uzunçarşılı, İ. H. (1974), “Çapan Oğulları”, *Belleten*, C. XXXVIII, S. 150, Nisan 1974, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 215-261.

Ek 1: Hacı Hafize Hanım'a Ait Muhallefât Defterinin İlk Sayfası (BOA, D.BŞM.MHF.d, No. 13389)

EXTENDED ABSTRACT

Hacı Hafize Hanım was a member of Avkatlızâdeler family, one of the well-known and influential families of Amasya. Her father was Mustafa Pasha, who served as a governor in various places. Hacı Hafize Hanım occupied an important place in the history of Ottoman province like every other status holder. The main point that makes her important is that she was the daughter of a notable father. However, what is more important is that she was married to Çapanoğlu Süleyman Bey, who was among the most important notables (*ayans*) of Anatolia. Çapanoğlu Süleyman Bey held the administration of many regions in Anatolia, especially governorship of Bozok Sandjak between 1782-1813, by taking advantage of such practices as *mutasarrıflık*, *mütesellimlik* and *voyvodalık*. Especially his support to the *Nizâm-ı Cedid* movement initiated by Sultan Selim III and the establishment of *Nizâm-ı Cedid* barracks in many places under his administration made him one of the most influential administrators of the period. Moreover, Süleyman Bey provided significant logistical support during the Russian and the Austrian Wars between 1787 and 1792, the 1798 Egyptian Campaign, and the 1806-1812 Ottoman-Russian War. He was also successful in ensuring internal security in the regions under his administration and he was one of the participants in the assembly where the *Sened-i İttifak* was signed in 1808 during the reign of Sultan Mahmud II. All these events reveal that Süleyman Bey was significant personality in his age.

After her husband's death in 1813, Hacı Hafize Hanım settled in Istanbul and carried out foundation activities there. Having established a money foundation with a sum of fifteen thousand piastres, Hacı Hafize Hanım thoroughly determined how the money she donated would be used. Accordingly, she often wanted to be remembered as a benefactor while she was alive. She wanted others to pray for her after her death. On the other hand, she determined some conditions for donation. In this context, a scholar would teach at the Istanbul Grand Hagia Sophia Mosque, and in return, a daily salary of one hundred and twenty *akçe* would be paid to him from the foundation's income. In addition, thirty-two loaves of bread would be bought and given to the students staying at the sixteen rooms next to the madrasah and mosque adjacent to the Sheikh Ebül-Vefâ Mosque in Istanbul. Hacı Hafize Hanım raised the required fund for the money foundation through certain activities like *mukataa* savings. There is no more information about what she did in Istanbul, and Hacı Hafize Hanım spent her last years in Istanbul and died in 1824. The belongings of Hacı Hafize Hanım, who was buried in the graveyard of Selimiye Mosque in Üsküdar, were sold in the treasury of *Bâb-ı Hümayûn*.

Müsadere (confiscation) literally means confiscation, confiscation by force, and confiscation in the name of the Sultan. In practice, it describes the confiscation of a person's belongings by the state. The wealth of rich statesmen was confiscated in the name of the state within the scope of this practice. Since the 17th century, the depressing process faced by the state in terms of military, administrative and economic aspects was the determining factor in the spread of confiscation. *Muhallefât* (inheritance register) means the remaining property and belongings of the people who passed away. The register, in which the said wealth is recorded through qadi or muhallefât officials, is also known as the muhallefât register. Among the reasons that made it necessary to keep the register in question was the fact that the deceased could be a government official; could be a minor or could have a distant heir.

The most important source providing information about Hacı Hafize Hanım's aesthetic understanding and the quality of the items she used was the muhallefât register kept during the sale of her estate. This register mostly consists of household items and clothes. When the register was examined, it was seen that Hacı Hafize Hanım had different items used in daily life such as fur, fabric, home furnishings, kitchen tools. As mentioned in this regard, among the materials in question, there was no property that could be described as jewelry made of precious stones. The sale of these items belonging to Hacı Hafize Hanım was completed in a six-day period that took place intermittently. As a result, items with a value of 170,474 piastres, consisting of three hundred and fifty items in total classified under six main headings, were recorded in the register.